

УДК 398:001.8Дей:929Рил

DOI <https://doi.org/10.15407/mue2021.20.068>

КОЗАР ЛІДІЯ

кандидатка філологічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2997-6106>

KOZAR LIDIJA

a Ph.D. in Philology, an associate professor, a senior research fellow at the Department of Ukrainian and Foreign Folkloristics of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2997-6106>

Бібліографічний опис:

Козар, Л. (2021) Фольклористична спадщина Тадея Рильського в дослідженні Олексія Дея. *Матеріали до української етнології*, 20 (23), 68–74.

Kozar, L. (2021) Folkloristic Heritage of Tadei Rylskiy in the Research of Oleksii Dei. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 20 (23), 68–74.

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА СПАДЩИНА ТАДЕЯ РИЛЬСЬКОГО В ДОСЛІДЖЕННІ ОЛЕКСІЯ ДЕЯ

Анотація / Abstract

У статті йдеться про вшанування пам'яті двох визначних фольклористів – Тадея Рильського та Олексія Дея. 2 січня 2021 року виповнилося 180 років від дня народження Т. Рильського. 30 березня 2021 року також минуло 100 років від дня народження О. Дея. Учених віддає відстань у 80 років. А за працездатністю, за щирою відданістю українській науці, зокрема фольклористиці, вони стоять перед нашим поколінням на одному високому щаблі.

Актуальність вибраної теми визначається необхідністю глибокого осмислення їхньої фольклористично-етнографічної спадщини, що слугуватиме створенню об'єктивної концепції процесу історичного розвитку української науки про народну творчість. О. Дей за своє життя підготував і опублікував понад 400 наукових праць у царині фольклористики, літературознавства, історії журналістики тощо, майже 50 окремих книжкових видань. Авторка статті ставить за мету розглянути публікації О. Дея, присвячені вивченню фольклористично-етнографічної спадщини Т. Рильського. Серед дослідницьких праць про постать Тадея Рильського варто виділити дві публікації О. Дея – «Пісні з Романівки в записах Тадея Рильського та Миколи Лисенка» (1975); «Пісні з Романівки» (1970), підготовлені на основі архівних матеріалів.

Установлено, що в тих дослідженнях розглянуто фольклористичну спадщину Т. Рильського і його життєвий шлях; здійснено аналіз його рукописної збірки пісень; уперше опубліковано архівні пісенні записи Т. Рильського з нотним матеріалом, підготовленим С. Грицею. Справжньою заслугою Т. Рильського, на думку О. Дея, було те, що він виходив із демократичних позицій при висвітленні народного життя, спираючись на міцний ґрунт даних народної творчості. Т. Рильський став першопрохідцем на шляху духовного відродження українства, його служіння інтересам народу – приклад для мільйонів послідовників. Фольклористична спадщина як Тадея Рильського, так дослідника його доробку Олексія Дея збагатила українську фольклористику відомими монументальними працями різного спрямування.

Ключові слова: Тадей Рильський, Олексій Дей, українська фольклористика, фольклорні записи.

The article is about the revering two outstanding folklorists – Tadei Rylskiy and Oleksii Dei – memory. The 180th anniversary of T. Rylskiy's birthday has been celebrated on January, 2 2021.

There is the centenary of O. Dei birthday on March, 30 2021. The scientists are separated with a distance of 80 years. And for hard work, for sincere devotion to Ukrainian science, Folkloristics in particular, they stand at the same high level before our generation.

The relevance of the chosen topic is determined by the need for a deep understanding of their folkloristic and ethnographic heritage, which will serve the creation of an objective concept of the process of historical development of Ukrainian science on folk art. During his lifetime O. Dei has prepared and published more than 400 scientific works in the fields of Folkloristics, Literary Science, History of Journalism, etc., and almost 50 separate book editions. The authoress of the article aims to consider the published works of O. Dei devoted to the study of the folkloristic and ethnographic heritage of T. Rytskyi. Two published works of O. Dei should be distinguished among the research works on the figure of Tadei Rytskyi. These are *Songs from Romanivka in the Records of Tadei Rytskyi and Mykola Lysenko* (1975); *Songs from Romanivka* (1970), prepared on the basis of archival materials.

It is ascertained, that the folkloristic heritage of T. Rytskyi and his life path are considered in those studies; the analysis of his handwritten collection of songs is carried out; archival song recordings by T. Rytskyi are published for the first time with musical material prepared by S. Hrytsa. In O. Dei opinion, a real merit of T. Rytskyi consists in the fact he has proceeded from democratic positions in the coverage of the people's life, relying on the solid foundation of folk art. T. Rytskyi has become a pioneer on the path of the spiritual revival of Ukrainianhood. His service to the interests of the people is an example for millions of followers. Folkloristic heritages of Tadei Rytskyi as well as the researcher Oleksii Dei have enriched Ukrainian Folkloristics with famous monumental works of various trends.

Keywords: Tadei Rytskyi, Oleksii Dei, Ukrainian Folkloristics, folklore recordings.

2 січня 2021 року виповнилося 180 років від дня народження одного із засновників Київської старої громади, економіста, етнографа, фольклориста Тадея Рильського (1841–1902), батька поета Максима Рильського. У 2021 році також минуло 100 років від дня народження Олексія Дея – фольклориста, доктора філологічних наук, вченого європейського рівня. Він народився 30 березня 1921 року в с. Синявка Чернігівської області; помер 6 серпня 1986 року в Києві у віці 65 років. Учених віддаляє відстань у 80 років. А за працездатністю, за щирою відданістю українській науці, зокрема фольклористиці, вони стоять перед нашим поколінням на одному високому щаблі. О. Дей за своє життя підготував і опублікував понад 400 наукових праць у царині фольклористики, літературознавства, історії журналістики тощо, майже 50 окремих книжкових видань [5, с. 236]. На його працях ми виховувалися в університеті, використовували під час написання дисертації. Здається, немає такого фольклорного жанру, до якого б не доклав рук О. Дей. Це – народнопісенні жанри, поетика української народної пісні, балада, весняно-літня поезія трудового року, зимова обрядова поезія, жартівливі пісні, танцювальні пісні, співанки-хроніки, наймитські та заробітчанські пісні, чумацькі пісні, думи, легенди та перекази, народ-

ні пісні в записах І. Франка, М. Вовчка, З. Доленги-Ходаковського, І. Нечуя–Левицького, М. Гоголя та ін. О. Дей здійснив найбільший внесок в історію фольклористики, теорію фольклору, едиційну практику. Досліджував фольклористичну діяльність І. Франка, Т. Шевченка, Лесі Українки, П. Грабовського, В. Гнатюка, А. Кримського, Т. Рильського, М. Рильського та ін. Його праця «Сторінки з історії української фольклористики» (Київ, 1975. с. 270) має неабияке значення для дослідників української фольклористики й сьогодні.

Актуальність вибраної теми визначається необхідністю глибокого осмислення фольклористично–етнографічної спадщини Тадея Рильського і Олексія Дея, що слугуватиме створенню об'єктивної концепції процесу історичного розвитку української науки про народну творчість. Авторка розвідки ставить за мету розглянути публікації О. Дея, присвячені дослідженню фольклористично-етнографічної спадщини Т. Рильського.

Постать Тадея (Тадеуша-Томаш-Збігнева) Розеславовича Рильського вітчизняною наукою вивчалася досить мало, побіжно у зв'язку з представленням біографічних відомостей про його талановитого сина – Максима Тадейовича Рильського. Сам М. Рильський у листі до дядька Івана Чуприни (рідного материно-

го брата) писав: «Гордість наповнює серце при думці, що я син того Тадея» [10, с. 5]. Про те, що М. Рильський гордився «українськими переконаннями» батька, свідчать і його спогади: «Мій батько, Тадей Рильський, був із польської, чи, вірніше, спольщеної, поміщицької родини, але в студентські роки, разом з невеликою групою товаришів, твердо поклав служити тому народові, який його вигодував і виховав – народові українському. Статті його з поля етнографії та політичної економії навчч показують, що своїми переконаннями належав він до лівого крила київської української “Громади”» [14, с. 33].

Перші оцінки діяльності Тадея Рильського з’явилися після його смерті. Це некрологи, листи, спогади, у яких його друзі (видатні українці) висловили свої думки про Т. Рильського ¹. Так, Леся Українка писала: «Українська преса не промовчала пам’яті тихої та чесної діяльності Тадея Рильського, а українські селяни, які стикалися з Рильським, ревно оплакали смерть сього єдиного з усіх польських “хлопоманів”, що конкретно, безпосередньо і до останньої хвили служив українському демосові. Користаю з нагоди, щоб прилучити прилюдно ще і свій один український голос до голосів української преси на спомин про Тадея Рильського. Честь його пам’яті!» [15].

Серед дослідницьких праць, присвячених постаті Тадея Рильського, варто виділити публікації О. Дея [4; 12], В. Горленка [2], М. Г. Рильського [15], Н. Пазяк [11], Т. Белюги [1], М. Качмар [6], Н. Побірченко [13], В. Шпака [20] та ін.

Правнук Т. Рильського М. Г. Рильський відзначав, що життєвий шлях Тадея Рильського був настільки яскравим, що у спогадах сучасників не раз затьмарював його наукову спадщину: постать Рильського-українофіла закривала силует Рильського-вченого та літератора [15].

У 1970–х та 1980–х роках ХХ ст. вишли публікації О. Дея [4; 12] та В. Горленка [2], присвячені висвітленню фольклористичної діяльності Т. Рильського. О. Дей глибоко знав архіви, опублікував багато нових матеріалів з архівних фондів. Серед дослідницьких праць про постать Тадея Рильського варто виділити дві публікації О. Дея – «Пісні з Романівки в записах Тадея Рильського та Ми-

коли Лисенка» [4]; «Пісні з Романівки (Подали Олексій Дей і Софія Грица)» [12], підготовлені на основі архівних матеріалів. Ці дві праці майже ідентичні – містять ґрунтовний розгляд рукописної фольклорної збірки пісень Т. Рильського, яка зберігається в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського (ф. 24–5, од. зб. 42), а також побіжну характеристику життєвого шляху Т. Рильського та короткий аналіз праці Т. Рильського «К изучению украинского народного мировоззрения». Очевидно, що в 1970 та 1975 роках багато писати про українського громадського діяча Т. Рильського було не так просто; у цьому також проявився патріотизм О. Дея. У згаданих дослідженнях проходить кілька ліній: 1) вплив фольклористичної діяльності Тадея Рильського на формування його сина Максима Рильського, хоча М. Рильському було 7 років, як помер його батько; 2) дослідження фольклористичної спадщини Т. Рильського і його життєвого шляху; 3) аналіз рукописної збірки пісень Т. Рильського; 4) публікація пісень з нотним матеріалом, підготовленим С. Грицею.

У передмові до публікації «Пісні з Романівки» [12] О. Дей писав, що перші зерна любові до народних пісень заронив у дитячу душу Максима Рильського його батько – Тадей Рильський, про що він згадував у вірші «Мандрівка в молодість»:

В тих мандрах батько мій чимало і пісень
Усяких похопив... О, всемогуча пісне!
Твоєму чарові лише глухий, як пень,
Не підкоряється. Як ніжно серце тисне
Дівочий довгий спів у затінку вишень...
[12, с. 77].

О. Дей відзначав, що Т. Рильський, хоч і походив із польської поміщицької родини, був у досить тісних стосунках з народом України і багато енергії віддавав вивченню його побуту та творчості [4, с. 40]. Ще в студентські роки він щоліта мандрував Україною, знайомлячись з життям народу та його культурою. Майже постійно мешкаючи в с. Романівка, Т. Рильський нагромадив чимало спостережень про побут, світогляд та творчість народу і виклав їх у великій за обсягом праці «К изучению украинского народного мировоззрения», що кілька років дру-

кувалася в журналі «Киевская старина» (1888, XI; 1890, IX, X, XI; 1903, IV, V). О. Дей здійснив спробу аналізу, за його словами, однієї з найважливіших праць Т. Рильського «К изучению украинского народного мировоззрения» [12, с. 77]. Зокрема, відзначив, що тут трапляються цікаві фактичні дані про народні вірування та поняття, про змішування чисто народних обрядів із церковними, про погляди на природу, сімейні відносини, про суспільні та економічні питання, які хвилювали селян; а також те, що Тадей Рильський навів значну кількість пісень, переказів, прислів'їв, висвітлюючи життя народу, його характер, світогляд. Характерно, що він відзначав як типову рису мислення народу схильність до гумору і критичного сприйняття оточуючого [4, с. 41]. Справжньою заслугою Т. Рильського, на думку О. Дея, було те, що він зауважив активність народного світогляду, що, говорячи про селянські погляди періоду кріпосництва на правду, якої немає у світі, наводячи свій запис пісні «Ой содома, пане брате, содома, содома» з безнадійною кінцівкою, автор розвідки дуже влучно вказав на оптимістичність колективу, на його внутрішню силу до боротьби із соціальною неправдою; те, що Т. Рильський виходив із демократичних позицій при висвітленні народного життя, спираючись на міцний ґрунт даних народної творчості.

О. Дей також відзначив те, що романівські пісні, перейняті Т. Рильським, були одним із джерел для обробок і публікацій у виданнях М. Лисенка. Завдяки дружбі обох діячів з'явилася пісня про Кармелюка «За Сибіром сонце сходить», записана в с. Романівка від Григорія Хурмана, пісня «Ой ти, зіронько, та вечірняя», «Ой хмариться, дощ буде». О. Дей відшукав рукописний збірник пісень Т. Рильського у відділі архівних фондів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Він зіставив почерк пісенних записів збірника з листами Т. Рильського 1990-х років XIX ст. до різних осіб, які зберігаються в рукописних фондах Інституту літератури НАН України, і таким чином довів, що пісенні записи належать Т. Рильському. О. Дей зазначав: «Збірка відноситься до 1896 року, коли М. Рильському пішов тільки другий рік. І якщо Максим Рильський в етюді “Із спогадів” писав, що “з

любов'ю до народної творчості я, здається, і вродився”, то він аж ніскільки не перебільшував: в його перші життєві враження входили народні пісні, які співав батько і для себе, для душі, і для запису М. Лисенку» [12, с. 43].

О. Дей та С. Грица вперше підготували до друку й опублікували в журналі «Народна творчість та етнографія» (1970, № 1, с. 77–86) збірку пісень з мелодіями, записаними Т. Рильським і переданими в 1896 році М. Лисенку, які зберігаються в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського (ф. 24–5, од. зб. 42). Загалом у збірнику 31 пісня, із них 22 календарно-обрядові (веснянки, петрівчані та купальські, жнивні), 7 родинно-побутових та 2 соціально-побутові. Усі пісні – типові пісні цих жанрів, дуже популярні в другій половині XIX ст. в Центральній Україні. Цінність записів, за словами О. Дея, у наявності комплексу слова та мелодії [4, с. 43]. З веснянок Т. Рильський записав такі, як «Ой ми поле зоремо, зоремо», «Ой млин меле, вода рине та й стелиться листом», «Ой диво, ой чи не диво: пішли дівки на войну», пісню до гри «До нори, мишка, до нори»; з купальських – переважно жартівливі («Ой чий ти, Іване», «Волошину, вражий сину», «Скакала жабка під гречкою» та ін.), зі жнивварських – «Ой летіла перепілка по полю» та «А вже сонце котиться». Із соціально-побутових пісень у збірнику дві – «Не жур мене, стара нене» і «Соцький». Родинно-побутові пісні представлені в записах Т. Рильського темами нещасливого кохання: «Ой здоров, здоров, товаришу мій», «Жито, мати, жито, колос похилився», «Суди, боже, неділі діждати», «Червоная ой да калиночка да на яр-море похилилася», «Ой у полі могила та з вітром говорила», «Ой сама я на чужині, як билиночка в полі», «Тихо, тихо Дунай воду несе», «Ой Марку мій, Марку». Емоціональна напруженість сюжетів, що відтворюють життєві конфлікти, колоритні мелодії і тонка психологічна настроєність образів та картин, як зазначає О. Дей, – це ті риси, що забезпечили їм широку популярність [4, с. 44].

Отже, збережені від забуття фольклорні записи Т. Рильського були високо оцінені дослідниками й опубліковані після його смерті в «Збірнику народних україн-

ських пісень» М. Лисенка та в журналі «Народна творчість та етнографія». Дослідники справедливо наголосили, що найвагомішою заслугою Т. Рильського було те, що він став першопрохідцем на шляху духовного відродження українства, що його служіння інтересам народу – приклад для мільйонів послідовників. Фольклористична спадщина як Тадея Рильського, так і дослідника його життєвого шляху Олексія Дея збагатили українську фольклористику визначними монументальними працями різного спрямування, без яких уже важко уявити розвиток національної науки. А їхній творчий подвиг вартий наслідування і продовження.

Примітка

¹ Грушевський М. Тадей Рильський (Некрологічні замітки). *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. 1902. С. 12–13; Єфремов С. Пам'яті Тадея Рильського. *Рада*. 1908. № 218. 25. IX. (8. X). С. 1; Лист Миколи Лисенка до Бориса Познанського (Київ, 22 листопада 1902 року). *Тадей Рильський. В житті ніколи неправді не служив* / упоряд. М. Т. Рильський; автор передм. та комент. Н. М. Пазяк. Київ, 2013. С. 481–482; Левицький О. Фадей Розеславович Рильський: некролог. *Киевская старина*. 1902. № 11. Отд. I. С. 335–349; Франко І. Над свіжими могилами. Пам'яті Тадея Рильського. *Літературно-науковий вістник*. 1902. Т. XX. С. 160–161; Чупринка І. Пам'яті незабутнього вчителя. *Рада*. 1908. № 218. 25. IX. (8. X). С. 1.

Джерела та література

1. Белюга Т. В. Топос «село Романівка» з позиції наукової та фольклорної нарації Тадея Рильського. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 95–97.
2. Горленко В. Сторінка до біографії Тадея Рильського. *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 2. С. 65–67.
3. Грушевський М. Тадей Рильський. Некрологічна замітка. *Тадей Рильський. В житті ніколи неправді не служив* / упоряд. М. Г. Рильський. Автор передм. та комент. Н. М. Пазяк. Київ, 2013. С. 496–497.
4. Дей О. І. Пісні з Романівки в записках Тадея Рильського та Миколи Лисенка. *Дей О. Сторінки з історії української фольклористики*. Київ, 1975. С. 40–44.
5. Дмитренко М. Дей Олексій Іванович. *Українська фольклористична енциклопедія* / [голов. ред. Г. Скрипник] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2019. С. 236–239.
6. Качмар М. Рильський Тадей (Тадеуш-Томаш-Збігнев) Розеславович. *Українська фольклористична енциклопедія* / керівник проекту, науковий редактор, упорядник В. Сокіл. Львів, 2018. С. 640–641.
7. Лазаревський Г. Київська старовина. Спогади. *Тадей Рильський. В житті ніколи неправді не служив* / упоряд. М. Г. Рильський ; автор передм. та комент. Н. М. Пазяк. Київ, 2013. С. 501–510.
8. Левицький О. Фадей Розеславович Рильський: Некролог. *Киевская старина*. 1902. Т. LXXIX. № 11. Отд. I. С. 335–349. Передруковано у кн.: *Тадей Рильський. В житті ніколи неправді не служив* / упоряд. М. Г. Рильський ; автор передм. та комент. Н. М. Пазяк. Київ, 2013. С. 483–494.
9. Лист Миколи Лисенка до Бориса Познанського. *Тадей Рильський. В житті ніколи неправді не служив* / упоряд. М. Г. Рильський ; автор передм. та комент. Н. М. Пазяк. Київ, 2013. С. 481–482.
10. Максим Рильський – вірний лицар рідної мови: методико-бібліографічні матеріали / уклад. Г. О. Зябкова. Харків, 2020. С. 5.
11. Пазяк Н. В житті ніколи неправді не служив. *Тадей Рильський. В житті ніколи неправді не служив* / упоряд. М. Г. Рильський. Автор передм. та комент. Н. М. Пазяк. Київ, 2013. С. 6–49.
12. Пісні з Романівки (Подали Олексій Дей і Софія Грица). *Народна творчість та етнографія*. 1970. № 1. С. 77–86.
13. Побірченко Н. Запізнілий романтик Тадей Рильський. *Історико-педагогічний альманах*. 2006. Вип. 1. С. 51–61.
14. Рильський М. Із спогадів. *Рильський М. Зібрання творів* : у 20 т. Київ, 1988. Т. 19. Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907–1957). С. 33.
15. Рильський М. Честь його пам'яті. *Слово Просвіти*. 2017. Чис. 38. 21–27 вересня; Чис. 39. 28 вересня.
16. Рильський Т. В житті ніколи неправді не служив / упоряд. М. Г. Рильський ; автор передм. та комент. Н. М. Пазяк. Київ, 2013. 576 с.

17. Рильський Т. К изучению украинского народного мировоззрения. Ч. I. Религиозные отношения. *Киевская старина*. 1888. Т. XXIII. № 11. С. 266–306; Ч. II. Семейные отношения. *Киевская старина*. 1890. Т. XXX. № 9. С. 341–372; Т. XXXI. № 10. с. 1–26; № 11. С. 125–232; Ч. III. Экономические отношения. *Киевская старина*. 1903. Т. LXXXI. № 4. С. 1–23; № 5. С. 161–191.
18. Фр[анко] Ів. Пам'яті Тадея Рильського. *Літературно-науковий вістник*. 1902. Т. XX. Кн. 12. С. 160–161. Передруковано у кн. : *Тадей Рильський. В житті ніколи неправді не служив / упоряд. М. Г. Рильський ; автор передм. та комент. Н. М. Пазяк. Київ : Успіх і кар'єра, 2013. С. 494–496.*
19. Чупринка І. Пам'яті незабутнього вчителя. *Рада*. 1908. № 218. 25.IX. (8.X). С. 1.
20. Шпак В. Хлопоман Тадей Рильський. *Урядовий кур'єр*. 11 січня. 2011. № 3.

References

1. BELIUHA, Tetiana. "Village of Romanivka" Topos from the Point of View of Tadeusz Ryłski's Scientific and Folkloric Narration. In: Oksana PETROVA, secretary-in-chief, *Young Scientist: A Monthly*. Kherson: Helvetica, 2018, May, no. 5 (1) (57), pp. 95–97 [in Ukrainian].
2. HORLENKO, Vasyl. Adding Another Page to the Biography of Tadeusz Ryłski. In: Serhiy ZUBKOV, ed.inchief, *Folk Art and Ethnography*, 1985, no. 2, pp. 65–67 [in Ukrainian].
3. HRUSHEVSKYI, Mykhaylo. Tadeusz Ryłski. An Obituary Notice. In: Maksym RYLSKYI (compiler). *Tadeusz Ryłski. He Never Ever Adhered to the Falsehood in His Life*. Prefaced and annotated by Nadiya PAZIAK. Kyiv: Success and Career, 2013, pp. 496–497 (in Ukrainian).
4. DEY, Oleksiy. Songs from the Village of Romanivka, Recorded by Tadeusz Ryłski and Mykola Lysenko. In: Oleksiy DEY. *Notes on the History of Ukrainian Folklore Studies*. Kyiv, 1975, pp. 40–44 [in Ukrainian].
5. DMYTRENKO, Mykola. Dey Oleksiy Ivanovych. In: Hanna SKRYPNYK, editor-in-chief. *The Ukrainian Folkloristic Encyclopedia*. NAS of Ukraine, Maksym Ryłskiy IASFE. Kyiv, 2019, pp. 236–239 [in Ukrainian].
6. KACHMAR, Mariya. Ryłski Tadeusz-Tomasz-Zbigniew Rozeslavovych. In: Vasyl SOKIL (project manager, scientific editor, compiler). *The Ukrainian Folkloristic Encyclopedia*. Lviv, 2018, pp. 640–641 [in Ukrainian].
7. LAZAREVSKYI, Hlib. The Kyivan Past. Memories. In: Maksym RYLSKYI (compiler). *Tadeusz Ryłski. He Never Ever Adhered to the Falsehood in His Life*. Prefaced and annotated by Nadiya PAZIAK. Kyiv: Success and Career, 2013, pp. 501–510 (in Ukrainian).
8. LEVITSKYI, Orest. Fadei Rozeslavovich Ryłsky: An Obituary. In: Volodymyr NAUMENKO, ed.-in-chief, *The Kyivan Past: A Monthly Historical Magazine*, 1902, yr. 21, vol. LXXIX, no. 11 (November), section 1, pp. 335–349. Reprinted in: Maksym RYLSKYI (compiler). *Tadeusz Ryłski. He Never Ever Adhered to the Falsehood in His Life*. Prefaced and annotated by Nadiya PAZIAK. Kyiv: Success and Career, 2013, pp. 483–494 [in Russian].
9. A Mykola Lysenko's Letter to Borys Poznanskyi. In: Maksym RYLSKYI (compiler). *Tadeusz Ryłski. He Never Ever Adhered to the Falsehood in His Life*. Prefaced and annotated by Nadiya PAZIAK. Kyiv: Success and Career, 2013, pp. 481–482 (in Ukrainian).
10. ZIABKOVA, Hanna (compiler). *Maksym Ryłskiy, A Faithful Champion of Native Language: Methodical and Bibliographic Materials*. Kharkiv, 2020, p. 5 [in Ukrainian].
11. PAZIAK, Nadiya. He Never Ever Adhered to the Falsehood in His Life. In: Maksym RYLSKYI (compiler). *Tadeusz Ryłski. He Never Ever Adhered to the Falsehood in His Life*. Prefaced and annotated by Nadiya PAZIAK. Kyiv: Success and Career, 2013, pp. 6–49 [in Ukrainian].
12. Songs from the Village of Romanivka (Presented by Oleksiy Dey and Sofiya Hrytsa). In: Oleksiy DEY, ed.inchief, *Folk Art and Ethnography*, 1970, no. 1, pp. 77–86 [in Ukrainian].
13. POBIRCHENKO, Nataliya. The Belated Romanticist Tadeusz Ryłski. In: Olha SUKHOMLYNSKA, ed.-in-chief, *The Educational History Review*. Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. Uman, 2006, iss. 1, pp. 51–61 [in Ukrainian].
14. RYLSKYI, Maksym. From My Memoirs. In: Maksym RYLSKYI, *Collected Works: in Twenty Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1988, vol. 19: *Autobiographical Materials. Itinerary Notes. Letters (1907–1956)*, p. 33 [in Ukrainian].
15. RYLSKYI, Maksym. Glory to His Memory. In: Liubov HOLOTA, ed.-in-chief, *The Word of Enlightenment*. 2017, no. 38 (September, 21–27); no. 39 (September, 28) [in Ukrainian].
16. RYLSKYI, Maksym (compiler). *Tadeusz Ryłski. He Never Ever Adhered to the Falsehood in His Life*. Prefaced and annotated by Nadiya PAZIAK. Kyiv: Success and Career, 2013, 576 pp. [in Ukrainian].

17. RYLSKI, Tadeusz. On the Issue of Studying the Ukrainian Folk Worldview. Pt. I. Religious Relationships. In: Oleksandr LASHKEVYCH, ed., *The Kyivan Past: A Monthly Historical Magazine*. Kyiv: Hryhoriy Korchak-Novytskyi Printing House, 1888 (yr. 7), Vol. XXIII, no. 11 (November), pp. 266–306; Pt. II. Family Relationships. In: Yevhen KYVLYTSKYI, ed., *The Kyivan Past*, 1890 (yr. 9), vol. XXX, no. 9 (September), pp. 341–372, vol. XXXI, no. 10 (October), pp. 1–26, no. 11 (November), pp. 125–232; Pt. III. Economic Relationships. In: Volodymyr NAUMENKO, ed.-in-chief, *The Kyivan Past*, 1903, yr. 22, vol. LXXXI, no. 4 (April), pp. 1–23, no. 5 (May), pp. 161–191 [in Russian].
18. FR[ANKO], Iv[an]. In Memory of Tadeusz Rylski. In: Volodymyr HNATIUK, Mykhaylo HRUSHEVSKYI, Ivan FRANKO, eds.inchief, *Literary and Scientific Bulletin: A Monthly of Literature, Science and Public Life*. Lviv: Shevchenko Scientific Society Printing House under supervision of Karol Bednarskyi, 1902, yr. 5, vol. XX, pp. 160–161. Reprinted in: Maksym RYLSKYI (compiler). *Tadeusz Rylski. He Never Ever Adhered to the Falsehood in His Life*. Prefaced and annotated by Nadiya PAZIAK. Kyiv: Success and Career, 2013, pp. 494–496 [in Ukrainian].
19. CHUPRYNKA, I. In Memory of the Unforgettable Teacher. In: Mefodiy PAVLOVSKYI, ed.-in-chief, *The Council*. 1908, no. 218 (September 25 (October 8)), p. 1 [in Ukrainian].
20. SHPAK, Viktor. Tadeusz Rylski, A Khlopoman. In: Serhiy BRAHA, ed.-in-chief. *The Governmental Courier*. 2011, no. 2 (January 11) [in Ukrainian].

Надійшла / Received 27.08.2021

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 03.11.2021